

Кузнєцова Т. В.

Інститут славістики Університету імені Карла фон Осецького

СТАВЛЕННЯ ДО УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ КРІЗЬ МАС-МЕДІЙНІ ОКУЛЯРИ: ПОГЛЯД ІЗ ОДЕСИ (2014–2021)

У статті розглядається проблема ставлення до української мови у текстах одеських онлайн-виданнях за період 2014–2021 рр. У центрі нашої уваги – мас-медійні контексти, в яких протягом зазначеного періоду тиражувалися негативні атитюди стосовно української мови. Основним методом дослідження було обрано формалізований контент-аналіз популярних інтернет-видань Одеси.

Проведений нами контент-аналіз дозволив виявити розмежування категорій «свій» та «чужий» за мовними чинниками (україномовні мовці – російськомовні мовці). Тривалий час деякі одеські мас-медіа презентували російську мову, російську культуру як «своє», «особливо одеське», яке відрізняється від власне українського, що вважалося не характерним для цього регіону. Досить виразно критикувалася державна мовна політика на підтримку української мови, при цьому увага акцентувалася на штучно вигаданих проблемах щодо «дискримінації» російської мови та притиснення прав російськомовного населення.

Мовна проблематика розглядалася у контексті мовних скандалів, де основним інцидентом виявлялося небажання героїв матеріалу говорити / переходити на українську / сприймати українське мовлення в цілому. При цьому журналісти вдавалися до активного використання в мас-медійних матеріалах негативно-оцінних висловлювань про українську мову та українську культуру (як правило, без коментарів). У заголовковий комплекс часто виносили образливі ознаки-характеристики української мови, україномовних мовців.

Тиражування такої інформації зі стійкими негативними установками демонструє підтримку проросійської пропаганди, яка, виявляючись в сучасному інформаційному просторі, може сприяти формуванню негативних атитюдів стосовно української мови, їх актуалізації й закріпленню у масовій свідомості.

Ключові слова: «свій – чужий», ставлення до мови, атитюди, українська мова, мас-медійний простір, ціннісні смисли.

Постановка проблеми. Давно вже визнано, що мовне ставлення є одним із маркерів змін як у міжгрупових стосунках, так і у державній мовній політиці. За слушним зауваженням М. Драгоевіч (M. Dragojević), викликані мовні установки можуть мати безліч поведінкових наслідків, причому негативні установки зазвичай сприяють упередженню, дискримінації та проблематичній соціальній взаємодії. Формування позитивного ставлення є ключовим фактором у сприйнятті мовної етнолінгвістичної життєздатності, що, у свою чергу, є стійким показником збереження мови [3, с. 27].

Тобто ставлення до мови відіграє значну роль у підтримці, розвитку, збереженні мови або, навпаки, її занепаді чи навіть зникненні. Воно здатне визначити стан стійкості самої мови в певний проміжок часу і передбачити її становище в майбутньому.

Аналіз останніх досліджень. У зв'язку з цим проблема визначення ставлення до окремих мов, мовних варіантів, мовних стилів є досить акту-

альною й привертає увагу багатьох науковців. На сьогодні існують різноманітні підходи й аспекти дослідження мовних атитюдів (див. огляд підходів до вивчення проблеми: [19]). Найчастіше мовне ставлення виявляють через аналіз мовної поведінки респондентів, мовної ситуації в регіоні / країні, мовної політики в цілому (див., наприклад: [8; 4; 11; 12]).

Більшість дослідників визначають ставлення до мови, або атитюди, як оцінки соціальних об'єктів за ознаками: добре – погано, приємно – неприємно, позитивний – негативний тощо [1, с. 52; 7, с. 48.] У деяких дослідженнях атитюди розглядаються як емоційні реакції [5], або як спеціальний тип знань, наповнений насамперед оцінним або афективним змістом [6], як схильність діяти певним чином [10]. Тобто, атитюди визначає оцінка, яка може бути афективною, когнітивною та / або поведінковою.

Для чіткого визначення сутності атитюдів важливими вважаємо виокремлені Р. Доу-

сом [2, с. 15-16] їхні характерні властивості, які дозволяють акцентувати увагу на тому, що ставлення до певного об'єкта засвоюється (а не передається у спадок); може змінюватися у різні періоди часу, проте завжди залишається безперервним; завжди є афективним (тобто виражає оцінне, емоційне ставлення) і містить готовність діяти певним чином стосовно свого об'єкта.

Постановка проблеми. В умовах інформаційного суспільства одним із важливих факторів, що впливає на формування атитюдів, є мас-медіа. Під час інтенсифікації глобалізаційних процесів та інформаційних потоків зростає їх потужність впливу на людину. До того ж сьогодні мас-медіа як основне джерело знань для більшої частини суспільства набувають статусу соціальної цінності. Акумуляючи систему морально-етичних домінант, які можуть «вростати» у свідомість масової аудиторії, вони не лише визначають ціннісні пріоритети суспільства, а й змінюють їх. Тобто їх можна визнати особливим аксіологічно-інформаційним механізмом, що транслює, адресує й за певних умов змінює цінності, ставлення до них у суспільстві [12, с. 6–7].

У кризових ситуаціях мас-медіа можуть навіть виконувати роль посередників у пошуку ціннісних домінант. Створена ними аксіосфера задає аксіологічні моделі поведінки, з якими реципієнти співвідносять свої моральні принципи, ціннісні орієнтири, оцінки, настрої і навіть виробляють стереотипи мислення під впливом трансльованих зразків (більш дет. див.: [11]).

З огляду на це цілком очевидно, що медіа, подаючи ту чи іншу інформацію, можуть впливати на її оцінне сприйняття, формуючи у споживачів інформації відповідне ставлення до обговорюваних явищ / подій. У контексті зазначеної проблеми можна стверджувати, що тиражовані в ЗМІ мовні атитюди можуть відгукуватися у відповідних мовних настроях людей. З якою силою та як саме, залежить від багатьох чинників: освіченості аудиторії, редакційної позиції видання, його авторитетності, політичного контексту тощо. Проте цілком очевидно, що мас-медіа можуть не тільки тиражувати атитюди, а за певних умов змінювати їх або навіть формувати.

Методи дослідження. З метою визначення основних установок щодо ставлення до української мови в мас-медійному просторі нами було проведено контент-аналіз популярних одеських¹ інтернет-видань за період 2014–2021 рр.,

а саме: «048.ua» (<https://www.048.ua/>); «Взгляд из Одессы» (<https://od-news.com/>); «Gradd.ua» (<https://grad.ua/>); «Депю Одеса» (<https://odesa.depo.ua/>); «Думська» (dumskaya.net); «Одесса медиа» (<https://odessamedia.net/>); «Odessa1.com» (<http://odessa1.com>); «Одесса Онлайн» (<https://odessa.online/uk/>); «Одесский Курьер» (<https://uc.od.ua/>); «Одесский паблик» (<http://odpublic.net/>); «Odessit.in.ua» (<https://odessit.in.ua/>); «Правда за Одессу» (<https://zaodessu.com.ua/>); «Таймер»², «УСІ Online» (usionline.com).

У центрі нашої уваги – мас-медійні матеріали, в яких були наявні репрезентанти понять «українська мова» / «украинский язык»³, «російська мова» / «русский язык». Нас цікавили насамперед ті контексти, в яких виявлялося ставлення до української мови. Вибірка масиву аналізованих матеріалів, де було репрезентовано зазначені поняття, побудована за принципом суцільної. У цьому дослідженні використовувався якісний підхід, що дозволив визначити сформовані у мас-медійному просторі протягом 2014–2021 рр. основні моделі ставлення (атитюдів) до української мови.

Варто зазначити, що збір фактичного матеріалу було розпочато з 2018 р. Після 24 лютого 2022 року низка кількох регіональних видань з певних причини (фінансових, політичних) припинила свою діяльність. Найбільш гучним прикладом стало закриття видання «Таймер», в публікаціях якого найактивніше виявлялися проросійські меседжі, проросійська пропаганда, мова ворожнечі. Наприкінці лютого 2022 року проти головного редактора цього видання Юрія Ткачова було порушено кримінальне провадження за статтями КК про державну зраду, замах на недоторканність України та перешкоджання діяльності Збройних сил України. На сьогодні «Таймер» припинив свою діяльність. Проте у ході дослідження нами були виявлено різноманітні проросійські пропагандистські наративи (аналіз яких представлено й в інших дослідженнях (див., наприклад: [17; 18]), які тривалий час тиражувало це видання. Тому, незважаючи на те, що на сьогодні «Таймер» не функціонує і немає можливості на його сайті переглянути виявлені нами раніше кейси, ми залишаємо їх для аналізу.

Виклад основного матеріалу. Проведений нами контент-аналіз зазначених видань дозволив виявити в одеському медіапросторі протягом аналізованого періоду наявність неоднозначного

² З 27 лютого 2022 р. це видання не функціонує.

³ Оскільки більшість аналізованих видань тривалий час була російськомовна, тому найменування ключових слів дослідження представлено українською та російською мовами.

¹ Ми наводимо назви онлайн-видань тими мовами, якими вони представлені в онлайн-просторі.

ставлення до української мови. Одні видання просували позитивне ставлення до української мови, тиражуючи матеріали про основні зміни в мовній політиці, відомих дослідників української мови, лінгвокультурологічні заходи тощо, звертаючи увагу на важливість знання рідної мови. Інші – акцентували увагу насамперед на негативному ставленні до української мови, при цьому позитивно оцінюючи російську мову та культуру. Звичайно, така розбіжність в оцінках значною мірою зумовлена редакційною політикою видання та політичними поглядами їх власників. Адже медіа при висвітленні різноманітних подій та явищ спираються на точки зору, яких вони дотримуються; відображають події та явища з політичних і соціальних позицій.

У цій статті ми звернемо увагу насамперед на ті мас-медійні контексти, в яких протягом 2014–2021 років тиражувалися негативні атитюди стосовно української мови, в яких проявлялися проросійські наративи.

Варто нагадати, що Одеса історично сформоване як багатонаціональне й відповідно багатомовне місто. Проте тривала русифікаторська політика СРСР в багатонаціональній Одесі зіграла значну роль у підвищенні статусу російської мови як мови міжнаціонального спілкування, що й зумовило її пріоритет в усіх сферах життя міста⁴. Варто згадати Закон України «Про засади державної мовної політики», ухвалений з істотними порушеннями Верховною Радою у 2012 році, згідно з яким російська мова отримала статус регіональної в Луганській, Донецькій, Дніпропетровській, Миколаївській, Харківській, Херсонській, Одеській та Запорізькій областях. Це обмежувало вживання української мови й сприяло подальшій русифікації регіонів.

Русифікаторські мовні практики значною мірою підтримували й органи місцевого самоврядування Одеси. Зокрема Одеська міськрада на виконання Закону «Про засади державної мовної політики» у 2012 р. затверджувала російську мову регіональною й дозволяла її використання в діловодстві, навчальних і культурних закладах тощо. Хоча ще до прийняття цього закону, у 2011 р., мерія ухвалювала «Програму збереження та розвитку російської мови в Одесі на 2011–2015 рр.». Загаль-

ноукраїнські медіа писали, що це «*рішення було ухвалене на сесії міськради під оплески депутатів*» (Українська правда. 9.04.2011). «*Я щасливий, що програма підтримки російської мови в Одесі почала втілюватися в життя*», – заявив мер Одеси Олексій Костусев. *Гроші будуть витрачені на закупівлю російських підручників і книжок для шкіл і бібліотек, а також на заснування премій та проведення заходів, що пропагують російську мову. Згідно з програмою депутати звернуться до Верховної Ради з проханням дозволити Одесі самостійно визначатися з мовами кінопрокату і радіомовлення. Якою мовою вести уроки в школах, за задумом мера, повинні визначати самі одесити*» (Українська правда. 9.04.2011).

Мер Одеси Олексій Костусев (який займав цю посаду протягом 2010–2013 р.) був досить яскравим противником українізації Одеси. Це саме він ініціював зменшення україномовних шкіл в Одесі, запровадив російськомовне діловодство в мерії, про що неодноразово писали медіа: «*Мер Одеси Олексій Костусев запропонував спілкуватися російською на першому засіданні нового виконавчого комітету Одеської міськради. Він попросив прийняти російську мову мовою спілкування в ході проведення засідання. Депутати одностайно ухвалили рішення. До того ж мер зажадав, щоб документи міському голові подавали також виключно російською*» (Zahid.net. 10.10.2010). Саме він у 2011 році потрапляє в топ-5 найодіозніших українофобів часів Незалежності України. За словами Юрія Анруховича, «*мер Одеси Костусев ... вільне космополітичне місто перетворює на російське захолюстя*» (УНІАН. 5.10.2013). Тому цілком зрозуміло, як під тиском такої проросійської влади досить активно змінювалася мовна політика в соціокультурному та інформаційному просторі Одеси.

У бік україномовності ситуація почала змінюватися лише з 2014 р. Поступово і виразно це простежувалося насамперед в освітньому просторі. Наприклад, в Одесі тоді російську мову для навчання своїх дітей вибрали 51% батьків, українську – 49%; у 2015 році – відповідно 44% і 56%; у 2017 році вже 41% і 59%. У 2018 році Олени Буйневич, директорка департаменту освіти і науки Одеської міськради, заявила, що батьки понад 9,4 тисячі дітей (83% від загальної кількості першокласників) виявили бажання, щоб їхні діти здобували в Одесі освіту в класах з українською мовою навчання. У 2022–2023 навчальному році, за словами директора департаменту освіти і науки Одеської обласної військової адміністрації

⁴ При цьому не варто забувати, що культурна вага української мови в Одесі завжди була питомою, адже, як відомо, основу переселенців (робітничого класу, а частково і середнього) становили вихідці з українських сіл. Хоча деякі українські дослідники мовної ситуації в Одесі декларують мовну толерантність цього регіону й навіть констатують неможливість змінити ситуацію в бік україномовності його населення (див., наприклад: [20]).

Олександр Лончак, на Одещині взагалі не викладатимуть російську мову та літературу (Україна молода. 11.08.2022).

Щодо мас-медійного простору, то більшість одеських медіа відігравали значну роль у просуванні російськомовної політики (можливо, навіть і не підозрюючи це). Зокрема, серед аналізованих нами онлайн-видань україномовним до 2019 року був лише «ІзбірКом». На виконання Ст. 30 Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 25.04.2019 № 2704-VIII на українську мову повинні були перейти всі медіа. Але у ході дослідження виявляємо, що деякі з них залишаються російськомовними, деякі – умовно двомовними з переходом за умовчанням на російськомовну версію; при цьому у деяких виданнях україномовними є лише заголовки, а всі тексти подано російською мовою. Так, на момент дослідження суто російськомовними залишалися «Правда за Одессу», «Одесский паблик». Видання «Odessit.in.ua» в цілому російськомовний, який не має офіційної україномовної версії, лише подекуди публікує новини українською мовою.

Що ж до висвітлення «мовного питання», то ця тема виявилася особливо «дратівливою» передусім для російськомовних видань, які часто висвітлювали її у негативно-оцінному аспекті.

Досить «болуче» окремі ЗМІ реагували насамперед на зміни в державній політиці стосовно мовного питання, згідно з яким зміцнювалися позиції державної мови. Зокрема, підтримку російської мови послідовно висловлювали «Таймер», «Правда за Одессу». Активно тиражуючи інформацію про те, що російська мова є рідною мовою жителів Одеси, ці медіа тим самим підтримували проросійські погляди, проросійську політику в цілому. Порівняйте: «*Виктор Баранский: «Вернем Одессе родной язык!»: Закон, который предусматривает переход средних школ на украинский язык, приняли еще в 2017 году, и реформа эта продолжается по сей день. С сентября 2020 года абсолютно все русскоязычные школы перешли на украинский язык обучения. Родной для 95% одесситов русский язык теперь официально считается языком национальных меньшинств, при этом он был лишен даже присуших другим языковым группам привилегий. ...*

По мнению кандидата в депутаты Одесского городского совета Виктора Баранского, скандальный законопроект и текущая реформа не сделают Украину сильнее. Растущее недовольство русскоязычных украинцев создает условия

для конфронтации внутри украинского общества» (Правда за Одессу. 15.10.2020).

Думка про російськомовність Одеси, її регіональну особливість у мовному та культурному питанні (як «особливий регіон, в якому живуть люди не козацького походження», в якому «своєю» є російська культура і мова, а українськість не вважається характерною ознакою) послідовно просувалася через медіа в масову свідомість. При цьому часто зіштовхувалися поняття «українська культура» та «російська культура», як-от у матеріалі «*Садок вишневий» VS «свиня тупорила» или как уродуют украинский язык и сознание в школе» (UCI Online. 26.01.2016)*, де автор протиставляє постаті Тараса Шевченка та Олександра Пушкіна, навішуючи на них відповідно негативно- та позитивно-оцінні ярлики: «*о самом Шевченко, тяжеловесном для 5–7-летних детей (ведь это вам не жизнелюбивый Пушкин)...*».

При цьому досить часто журналісти намагаються виправдовувати мовну «інакшість» одеського регіону через протиставлення його західноукраїнському. Так, у матеріалі «*Чему учат одесских детей?»*, опублікованому у виданні «Думська», автор, критикуючи україномовний контент дитячого журналу «Світ дитини» за розміщення матеріалів про воїнів УПА, пояснює: «*А ведь мы находимся не на Западной Украине, это предлагают читать нашим, одесским детям...*» (Думська. 30.08.2009).

В інформаційному просторі досить активно тиражувалися матеріали, в яких піднімалися штучно створені проблеми так званої «дискримінації» російської мови, притиснення прав російськомовного населення, як-от:

«*Одесский облсовет обратится к Зеленскому с просьбой не допустить «дискриминацию по языковому признаку» (UCI Online. 12.06.2019);*

«*Русскоязычным не оставят выбора» (Odessa1.com. 4.10.2019);*

«*Принуждение к украинизации» (Odessa1.com. 23.01.2017);*

«*Украинцы просят Зеленского остановить языковую дискриминацию» (Правда за Одессу. 6.11.2020).*

«*Яблоко раздора»: Наши современные «боги» очередной раз пытаются раскатать ситуацию путём принятия не только новых тарифов ЖКХ, но и какого уже по счёту Закона о языке и вступления в силу с 16 января 2021 статьи 30-й о переходе на украинский язык в сфере обслуживания; Всё это буйство красок национализма в Украине расцвело после 2014 года. Помните – «Армія. Мова. Віра».*

Если вернуться в дни Майдана – сколько ненависти, зла, сколько подстрекательства, обмана обрушивалось на нас с телевизионных экранов» (Правда за Одессу. 15.01.2021);

«Вступление в силу некоторых положений «языкового закона» поставило ни в чем не повинных одесситов перед навязанной необходимостью изучения мовы» (Правда за Одессу. 25.02.2021).

Активно тиражуючи проросійські наративи, деякі медіа досить болісно реагували й на втрату статусу російської мови як регіональної. Зокрема у матеріалі *«Стараниями Львовского активиста русский язык лишился статуса регионального в Одессе»* (Правда за Одессу. 1.09.2020) автор наводить опубліковану з цього питання позицію головного редактора онлайн-видання «Таймера», відомого російського пропагандиста, який відкрито закликає до супротиву проти українізації: *«Хотите и дальше быть «русскоязычным» украинцем? Отлично. У этих ребят готовы для вас новые, еще задорные унижения. Привыкайте к прохладе чужой слюны на своем лице. Или можете просто осознать уродство этого искусственного термина и просто сказать, что вы – русские, чья родная земля волею судеб, хитрых планов и геополитических раскладов отдана под оккупацию политическим украинцам. И что вы к этому уродству не имеете отношения»* (Правда за Одессу. 1.09.2020).

Мовна проблематика у багатьох виданнях часто розглядалася у контексті мовних скандалів, де основним інцидентом виявлялося небажання героїв матеріалу говорити / переходити на українську / сприймати українське мовлення в цілому, як-от: *«Языковой скандал: директор одесского детсада заявила, что ей не нужен украинский язык»*, *«директор детсада уволилась после заявления об отсутствии необходимости украинского языка в ее работе»* (UCI Online. 17.01.2019);

«ДТП на Львовской: отцом виновницы оказался бизнесмен, напавший на девушку за украинский язык» (UCI Online. 12.10.2020);

«Жертва языкового конфликта: Директор детского сада была вынуждена уволиться после того, как ее разговор с украиноязычным родителем выложили в сеть. ...Игорь Девбич сообщил в Facebook, что директор детского сада №138 считает украинский язык необязательным в ее работе, садик, которым она руководит, – «двуязычное заведение», а все праздники в украиноязычных группах проходят только на русском языке, потому что «в нашем регионе это невозможно»(Odessa1.com. 18.01.2019).

Деякі ЗМІ для привернення уваги виносили в заголовковий комплекс контексти з негативно оцінними характеристиками української мови на кшталт «псяча мова», «теляча мова». Порівняйте: *«Одесский маршрутчик пытался выгнать из автобуса девушку за «телячью мову»* (048. 18.07.2017); *«За «псячу мову»: в Черноморске уволили преподавателя, оскорбившего украинский язык»* (Думська. 17.05.2021).

Ці й подібні негативно-оцінні номінанти, як правило, – цитовані висловлювання героїв матеріалу, які, з одного боку, активно використовуються в медіа для привернення уваги читацької аудиторії, підвищення клікабельності матеріалу, а з іншого – є дієвим маніпулятивним механізмом.

Активно транслюючи інформацію про мовні конфлікти, журналісти, як правило, використовують цитування негативно-оцінних висловлювань героїв матеріалу стосовно української мови / української культури без коментарів (що сприяє просуванню в масову свідомість негативно оцінних наративів про Україну в цілому), при цьому іноді навіть не приховують свого негативного ставлення до україномовних мовців. Наприклад:

«Одесский таксист неадекватно отреагировал на украинский язык: пообещал реванш»: *«С ведущей торжественных церемоний Одесского кинофестиваля известной киевской журналисткой Яниной Соколовой произошел инцидент в одесском такси. «Водитель одесского такси неадекватно отреагировал на украинскую речь Соколовой фразой: «Ну что, фашисты, пострадали мы из-за вас. Теперь будет реванш», чем весьма озадачил пассажирку, если не сказать больше. Янина ответила, что он не понимает кто фашист, а кто нет. В свою очередь водитель попросил говорить с ним на том языке, на котором «привык говорить народ в этом городе»* (Взгляд из Одессы. 24.07.2019).

«- Слава Україні!!! -, глашатай весь раскраснелся и стал похожим на надувшийся мыльный пузырь, который вот-вот лопнет.

- Героям Слава! – как заклинание выкрикнули в ответ собравшиеся. И так раз 10, не меньше. «Герои» орали как резанные...» (Одесса медиа. 12.08.2013).

Досить гучним в інформаційному просторі виявилися кейси про мовну поведінку одесита в одному із одеських магазинів, коли він досить агресивно відреагував на україномовну поведінку продавця, виправдовуючи російськомовність Одеси її особливим статусом: **«Ты не в Украине»: клиент в Одессе «наехал» на продавца из-за**

язика: *Да ты не в Украине, ты в Одессе, друг. Одесситы имеют право говорить на русском»* (UCI Online. 9.07.2022).

Про цю ситуацію говорили й загальноукраїнські медіа, які, на відміну від одеських, прокоментували таку поведінку й висловили обурення. Поряд з цим одеські медіа, які висвітлювали подібні кейси, віддавали перевагу лише констатації фактів. Звичайно, можна говорити про їх начебто формальну об'єктивність. Проте в умовах інформаційної війни, в ситуації активної російської пропаганди таку «німу» відстороненість журналістів можна визнати як співучасть у цій пропаганді. Адже саме сьогодні під час війни, в умовах потужної проросійської пропаганди (яка ведеться вже не один десяток років), коли значна частина сучасних споживачів мас-медійної інформації вирізняється невисоким рівнем медіаграмотності (про що засвідчують результати багатьох досліджень, див., наприклад дослідження «Індекс медіаграмотності українців», здійсненого дослідницькою агенцією «Info Sapiens» протягом 2020–2021 рр. [14]), варто пояснювати, коментувати, ставити акценти при висвітленні інцидентів, особливо тих, які зачіпають важливі ціннісні орієнтири українців. Крім того, публікації з досить відверто провокативними заголовками цілком здатні не лише викликати відповідні настрої серед населення, а й слугувати російській пропаганді для покликань на «повідомлення в одеських ЗМІ».

Для багатьох одеських медіа тривалий час була властива й так звана традиційна «м'яка» пропаганда – тиражування ностальгічних матеріалів за часами Російської імперії та СРСР: крім публікацій архівних фотографій Одеси та міст Одеської області (часто зі старими радянськими назвами, згадування про щасливі безтурботні часи «єдиного минулого» України та росії), журналісти просували ідею про «братні народи», спростовували інформацію про притиснення української мови й культури, що засвідчує підтримку сприйняття радянського періоду як щасливого минулого (до речі, на відміну від інформаційного простору західних регіонів України, де завжди домінував негативний образ СРСР), пор.:

«Можно «вешать лапшу» на уши только молодёжи о том, что «українська мова у Радянському Союзі була в занепаді». Но пока живо старшее поколение, оно помнит, сколько литературных журналов и газет издавалось в те годы и на украинском языке, в том числе. Я храню в архиве отца эти экземпляры периодики (Правда за Одессу. 15.01.2021).

У ході нашого дослідження виявлено й наявність у мас-медійному просторі виразного нарративу «українці – бандерівці», «в Україні – бандерівщина», що визначає оцінне ставлення до всього українського. Як відомо, російська влада вже давно демонізує образ Бандери, звинувачуючи його в «радикальному націоналізмі», і використовує його для очорнення українців, яких презирливо називає «бандерівцями». Деякі одеські медіа використовували ці найменування (найчастіше, як цитування) стосовно людей з проукраїнськими поглядами, тим самим тиражуючи смисли проросійської пропаганди, як-от: *«Минувшей ночью на заборе жилого дома активистки Одесского евромайдана, филолога по образованию (учительницы русского языка) Тамары нарисовали нацистскую свастику и написали «Тут живут бандеровцы», «Горите в аду»* (Одесский взгляд. 19.03.2014); *«На историческом факультете одни бандеровцы»* (Одесский взгляд. 24.01.2013).

Часто ЗМІ, які транслювали інформацію про протиправні дії підтримувачів «руського миру», не завжди вдавалися до коретного коментування їх правопорушень, лозунгів із закликами на кшталт: *«Украина – это фашизм», «Кому нужен этот украинский язык?», «На историческом факультете засели одни бандеровцы», «Да пошли они ...».* Подобные фразы произносили *22 января, в День Соборности возле памятника Тараса Шевченко в Одессе престарелые «антифашисты», пришедшие с кучкой представителей «Молодежного единства» чтобы помешать оппозиционным партиям провести свой митинг. Кроме грязных ругательств и оскорблений в адрес Украины и украинских патриотов, один из престарелых «антифашистов» читал свои графоманские «антибандеровские стихи»* (UCI Online. 9.05.2018).

Публікуючи такі матеріали з яскраво вираженими негативними висловлюваннями, ці медіа тим самим поширювали негативні прокремлівські нарративи про Україну. Адже сучасний споживач інформації – поспішаючий споживач, який схоплює інформацію із сильних позицій тексту й таким чином формує власну інформаційну картину світу. Тиражування подібних контекстів сприяє формуванню псевдореальності з уже викривленими уявленнями про важливі цінності, викривленим ставленням до них.

Варто звернути увагу, що з 2014 року номінант «бандерівці» й похідні від нього почали поступово перетворюватися з однозначно негативних в позитивні або амбівалентні (в яких, окрім

негативного значення, з'явилося й виразне позитивне), коли медіа почали тиражувати контексти про «бандерівців» як справжніх українців, патріотів, захисників України, як-от: «Одесу заповнили «бандеровці»: Шуточное видео о «бандеровцах, заповнивших» Одессу, появилось на «Ютубе». Его авторы утверждают, что «город заповнили бандеровцы, которые насаждают свои порядки». Это – ответ одесситов на лживую пропаганду российских СМИ о «несуществующих репрессиях и терроре», которым якобы подвергаются одесситы. «Как вы сами смогли убедиться, Одесса захвачена бандеровцами. Так что российская армия – иди на ...», – подытожил автор видео. Как известно, в российских СМИ появились сообщения о «беженцах из Одессы», которые убегают из города от «бандеровского террора» (Взгляд из Одессы. 04.03.2014);

«в Одессе уже никто не боится «страшных бандеровцев» (Взгляд из Одессы. 17.02.2014);

«Власти боятся бандеровцев, а одесситы думают о будущем своего города» (Взгляд из Одессы. 01.02.2014).

Особливо виразні зміни у ціннісній картині світу багатьох українців відбулися після масштабного вторгнення росії в Україну. Так, згідно з проведеними наприкінці лютого 2022 року соціологічним опитування Київського міжнародного інституту соціології, в ідеологічних поглядах українського суспільства відбувся різкий перелом щодо будь-яких символів, пов'язаних із країною агресором. Можна спостерігати так звану «декомунізацію» та «дерусифікацію» суспільної думки. Зокрема, усе «радянське» у переважній більшості тепер сприймається як російське, а відповідно – вороже; на кінець квітня 2022 року в Україні зафіксовано найнижчий за історію спостережень показник ностальгії за розпадом СРСР (11%), не жалкують за ним абсолютна більшість – 87% респондентів. Можна також констатувати стале зменшення російськомовного сегменту українців: у 2012 таких респондентів було близько 40%, наприкінці 2021 – 26%, на початку війни – 18%, станом на кінець квітня – 15%. Натомість, «перетік» російськомовних відбувається у сегмент «двомовних» (з 15 до 33%). Кількість тих, хто постійно користується лише українською вдома зросла незначно з 44% до 51% [13].

Про це засвідчують й проведені у червні 2022 року інтерв'ю одеситів, які відмовляються від спілкування російською мовою як мови країни агресора, пор.:

– «Щодня Росія знищує наші міста, несе смерть, біль та страждання. Інакше висловлюючись – несе нам «русскій мір». Не хочу бути частиною цього «міра» (Максим Ч., 34 роки);

– «На українську важливо переходити, бо це дає можливість повністю відокремитись від російської культури, яка часто зневажає інші національності, зокрема українців» (Катерина Н., 24 роки);

– «Олександр весь час жив у російськомовному оточенні та говорив російською. Більшу частину життя він провів у Запоріжжі, потім жив у Києві, а останні шість років в Одесі. Повномасштабне вторгнення на територію України стало для нього останньою краплею: «Після вторгнення це просто була остання крапля, я просто прокинувся і зрозумів, що я не хочу розмовляти російською мовою. І чхати мені на оточення, на місто та як там люди спілкуються. Якщо вони мене не розуміють, то це не мої проблеми, це їхні проблеми. І я просто почав розмовляти українською мовою так, як виходило. Виходило погано, відверто погано. Зараз виходить трохи краще, але є що полішувати» (Олександр З., 24 роки) (Суспільне. Новини. 1.06.2022).

У мас-медійному просторі Одеси з початку повномасштабного вторгнення росії в Україну теж простежується позитивна динаміка щодо зменшення проросійських наративів, про що засвідчують проведені протягом лютого-квітня 2022 р. мас-медійні моніторинги (див., наприклад: [17]). Після 24 лютого 2022 року майже всі аналізовані нами онлайн-видання (крім тих, які припинили свою діяльність) стали двомовними або україномовними, про що деякі навіть зазначали у відкритих листах-зверненнях до своєї читачької аудиторії. Наприклад, сайт «048» 27 лютого 2022 року опублікував на головній сторінці матеріал під назвою «Сайт Одеси 048.ua більше не буде писати мовою окупанта»:

Шановні одесити, ми, редакція сайту 048.ua, переходимо цілком та повністю на українську мову! На нас офіційно напала Російська Федерація, яка 8 років приховувала свою присутність на Сході країни. Тому більше ми не хочемо писати мовою окупанта!

Ми, редакція 048.ua, вважаємо, що зараз це важливо, це наш обов'язок писати українською в Україні. Перепрошуємо, якщо в тексті будемо допускати помилки. Нам потрібно звикнути до нового формату. Це питання часу.

Ми також просимо вас залишати коментарі українською під нашими новинами та постами

в соціальних мережах. Слава Україні! Слава Нації! Україна понад усе! До перемоги разом!» (048. 27.02.2022).

Перспективи дослідження. Поряд з цим варто визнати, що в інформаційному просторі Одеси ще досить активними є медіа, в проукраїнській позиції яких можна сумніватися. Їх власники лише зовні змінили свої політичні погляди, тривалий час підтримуючи проросійські нарративи. Крім того, згідно з моніторингом дослідницької групи «ІзбірКом», у червні 2022 року російська пропаганда почала знову себе активно виявляти в одеських регіональних facebook-пабліках. Зокрема, одеситам пропонували згадати спільне історичне минуле з рф, а також маніпулювали сучасними інфоприводами, як-от: «*всі ми діти Катерини*» (матеріал стосовно демонтажу пам'ятника Катерині II в Одесі); «*Олександр Суворов як приклад для наслідування*»; «*Російська імперія та Одеса разом назавжди*» (ІзбірКом. 25.07.2022). Тому вважаємо за доцільне у подальших наших дослідженнях знайти відповіді на питання: Які саме нарративи тиражуються сьогодні одеськими медіа (особливо тими, які до 2022 р. мали стійку проросійську позицію, а зараз змінили її на проукраїнську)? Які атитюди вони транслюють? Яке ставлення до українськості вони формують у часи повномасштабного вторгнення росії в Україну?

Висновки. Стосовно особливостей одеського онлайн-простору 2014–2021 рр. можемо

підсумувати, що в цей час він вирізнявся наявністю проросійських нарративів, які містили негативне ставлення до українськості й української мови зокрема. В інформаційному просторі були наявні матеріали, які формували явлення про українськість як «чуже, невластиве одеському регіону», «Одеса – російськомовне місто», «одесити – не українці», «українська мова – мова бандерівців».

Досить виразним було тиражування поглядів щодо підтримки російської мови та російської культури, критики державної мовної політики, акцентування уваги на штучно вигаданих проблемах щодо «дискримінації» російської мови та притиснення прав російськомовного населення.

При цьому деякі журналісти вдавалися до використання в мас-медійних матеріалах негативно-оцінних висловлювань своїх героїв про українську мову та українську культуру (як правило, без коментарів). У заголовковий комплекс часто виносили образливі ознаки-характеристики української мови, україномовних мовців.

Активне піражування такої інформації зі стійкими негативними установками демонструє підтримку проросійської пропаганди, яка, виявляючись в інформаційному просторі, може досить успішно сприяти формуванню негативних атитюдів стосовно української мови, їх актуалізації й закріпленню у масовій свідомості.

Список літератури:

1. Ajzen I. Nature and Operation of Attitudes. *Annual Review of Psychology*. 2001. Vol. 52. S. 27–58.
2. Dawes R. Fundamentals of Attitude Measurement. New York: John Wiley, 1972.
3. Dragojevic M. Language Attitudes: The Role of Fluency. University of California, Santa Barbara, 2015.
4. Garrett P. Attitudes to language: Key topics in sociolinguistics. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.
5. Greenwald A. G. Why attitudes are important: Defining attitude and attitude theory 20 years later. In: Pratkanis A., Breckler S., Greenwald A. (Eds.) *Attitude structure and function*. 1989. P. 429–440.
6. Kruglanski A. W. Lay epistemics and human knowledge: Cognitive and motivational bases. New York: Plenum Press, 1989.
7. Petty R. E., Wegener D. T., Fabrigar L. R. Attitudes and attitude change. *Annual Review of Psychology*. 1997. Vol. 48. P. 609–647.
8. Preston D.R. A language attitude approach to the perception of regional variety. *Handbook of perceptual dialectology*. 1999. Vol. 1. P. 359–373.
9. Research Methods in Language Attitudes. Edited by Ruth Kircher. Cambridge University Press, 2022.
10. Triandis H. Attitude and Attitude Change. *Encyclopedia of Human Biology*. Academic Press, San Diego, CA, 1999. P. 485–496.
11. Vessey R. Language and Canadian media: Representations, ideologies, policies. London: Palgrave, 2016.
12. Гентшель Г., Целлер П. Мови і коди в центральних регіонах України: думки та атитюди. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2017. № 1. С. 103–127.
13. Десяте загальнонаціональне опитування. Ідеологічні маркери війни 2022. URL: https://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/rg_ua_1000_ideological_markers_ua_042022_press.pdf
14. Індекс медіаграмотності українців. *Детектор медіа*. URL: https://detector.media/doc/images/news/archive/2021/186435/UA_REPORT_MEDIALITERA%D0%A1Y_INDEX-DM.pdf

15. Кузнецова Т. Аксіологічні моделі мас-медійної інформації: Монографія. Суми: Університетська книга, 2009.
16. Кузнецова Т. Аксіологія соціальних комунікацій. Суми: Вид-во СумДУ, 2012.
17. Моніторинг одеських медіа в травні: ледь помітний прояв маніпуляції. *Ізбірком*. URL: <https://izbirkom.org.ua/publications/medialiteracy/2022/monitoring-odeskih-media-v-travni-led-pomitnij-proyav-manipulyaciy/>
18. Моніторинг (про)російської дезінформації в регіональних медіа за 12–18 жовтня 2020 року. Спецпроект «Проросійська пропаганда під час виборів 2020». *Детектор медіа*. URL: https://detector.media/propahanda_vplyvy/article/182015/2020-10-29-monitoryng-prorosiyiskoi-dezinformatsii-v-regionalnykh-media-za-1218-zhovtnya-2020-roku/
19. Музика М. Теоретичні підходи до вивчення ставлення до мови. *Studia Ukrainica Poznaniensia*. 2021. Vol. IX/2. P. 51–58.
20. Розова Т., Барков В. Мовна толерантність півдня України. *Політичний менеджмент*. 2003. № 3. С. 36–42.

Kuznietsova T. V. ATTITUDES TOWARDS THE UKRAINIAN LANGUAGE THROUGH MASS MEDIA GLASSES: A VIEW FROM ODESA (2014–2021)

The article deals with the problem of attitudes towards the Ukrainian language in the texts of Odesa online publications in the period of 2014–2021. In the center of our attention are mass media contexts in which negative attitudes towards the Ukrainian language were replicated during the specified period. The main research method is a formalized content analysis of popular internet publications in Odesa.

Our content analysis made it possible to identify a clear distinction between the categories ‘ours’ and ‘theirs’ according to language factors. For a long time, some Odesa mass media had been presenting the Russian language and Russian culture as ‘their own ones’, ‘specifically Odesa ones’, which had been different from Ukrainian proper and considered not typical for the region.

The state language policy was quite clearly criticized, while the attention was focused on deliberately invented fictitious problems of ‘discrimination’ of the Russian language and suppression of the rights of the Russian-speaking population.

Language issues in numerous publications were considered in the context of language scandals, where the main incident was the reluctance of the characters of the material to speak / switch to Ukrainian / perceive Ukrainian speech in general. At the same time, journalists resorted to the active use of negative evaluative statements about the Ukrainian language and Ukrainian culture in mass media materials (as a rule, without any commenting). Offensive signs-characteristics of the Ukrainian language and Ukrainian speakers were often included in the title complex.

Replication of such information with persistent negative attitudes can contribute to the formation of negative attitudes, their actualization, and consolidation in the mass consciousness, which, in its turn, can lead to the deconstruction of the value dominants of Ukrainian society as a whole.

Key words: ‘ours’ vs ‘theirs’ opposition, attitude to language, Ukrainian language, mass media space, value meanings.